

'Alî Şîr Nevâyî'nin Hazâ'yinü'l-Ma'ânî'sinin Dış Yapı Bakımından Tanıtılması

The Introduction of 'Ali Şir Nevâyî's Hazâ'yinü'l-Ma'ânî in Terms of External Structure

Aynur TURGUT*

* Dr.

Orcid Id: 0000-0003-3917-7017

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Aynur Turgut, Serbest Araştırmacı, Milli Eğitim Akademisi- Kayseri Eğitim ve Uygulama Merkezi

E-posta / E-mail:
turgutaynr@gmail.com

Geliş Tarihi / Received Date:
22 Haziran 2024

Kabul Tarihi / Accepted Date:
13 Mart 2026

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Citation:

Aynur Turgut, "Alî Şîr Nevâyî'nin Hazâ'yinü'l-Ma'ânî'sinin Dış Yapı Bakımından Tanıtılması" *Türk Dünyası Araştırmaları* 138, Sayı 275 (2026): **.**.

doi: 10.55773/tda.1503292

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Milletlerin geçmişinde derin izler bırakan sanatçılar vardır. Bu sanatçılar sayesinde kültür eserleri yaşatılır ve gelecek kuşaklara aktarılır. Çağatay dönemi şairlerinden 'Ali Şir Nevâyî de bu sanatçılardan biridir. Onun dil şuuruyla kaleme aldığı eserleri başta Türkistan olmak üzere tüm Orta Asya'da ve Anadolu'da şöhret bulmuştur. Nevâyî'nin bu güçlü kalemi sadece nesirde değil, şiirde de kendini göstermiş ve yazdığı divanlarıyla Çağatay Türkçesinin edebî bir dil olarak canlanmasında katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda, şairin "Anlam Hazineleri" adını verdiği "Hazâ'yinü'l-Ma'ânî'sinde yer alan divanlarının bir arada ele alınarak dış muhtevalarının mukayeseli olarak incelenmesi ve bu divanların zenginlik açısından birbirleriyle karşılaştırılmaları çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Şairin bu divanları Türkçe divanları olup (Garâ'îbü's-Şîğâr, Nevâdirü's-Şebâb, Bedâ'ü'l-Vasâf, Fevâ'idü'l-Kîber) bunlar Türk Dil Kurumu yayınları arasında neşredilmiştir.

Çalışmada, Nevâyî'nin bu Türkçe divanları sadece kendi aralarında mukayeseleri yapılmış olmakla kalmayıp ayrıca XVI. yüzyılın seçkin şairlerinden olan Fuzûlî'nin Türkçe Divanı ile de dış muhteva bakımından karşılaştırılması yapılmıştır ve böylece divanların şekil zenginlikleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 'Alî Şîr Nevâyî, Garâ'îbü's-Şîğâr, Nevâdirü's-Şebâb, Bedâ'ü'l-Vasâf, Fevâ'idü'l-Kîber, Nazım Şekilleri, Vezin, Beyit, Şiir Terkibi.

Abstract

There are some artists who left deep tracks in the history of nations. Due to these artists, work of culture are survived and are transmitted through the next generations. 'Ali Şir Nevâyî

from the period of Chagat poets is one of these artists as well. The works which he wrote with the language consciousness acquired fame in all Central Asia, especially in Turkestan and in Anatolia. Nevâyi's this powerful skill of writing showed itself not only in prose but also in poetry and through the divans he wrote, he contributed to Chagatai Turkish to come into existence as a literary language. From this point of view, the purpose of our work is both examining comparatively the external contents of the divans in *Ĥazâ'îyinü'l-Ma'âni* which was called "Anlam Hazineleri" by the poet and comparing these divans to each other in terms of their richness. This divans of the poet are Turkish divans and these Turkish divans were published among the Turkish Language Institution Publication.

In this study, Nevâyi's Turkish divans have not only been compared among themselves but also analyzed in terms of external content in comparison with the divan of Fuzûlî, one of the distinguished poets of the 16th century. In this way, the structural richness of the divans has been revealed.

Key words: 'Alî Şîr Nevâyî, Ĝarâ'îbü's-Şîĝar, Nevâdirü's-Şebâb, Bedâyi'ül-Vasâf, Fevâ'idü'l-Kîbe, Poetry Shapes, Prosody, Couplet, Poetry Composition.

1. BÖLÜM

1.1. TÜRKÇE DİVANLARIN TANITILMASI

1.1.1. ĜARÂ'İBÜ'S-ŞİĜAR

GS, Nevâyî'nin Türkçe divanlarından ilki olup şair, bu divanına GS ismini vermesini şu şekilde açıklamıştır: "Ol sebebîdî evvelĝi divânını kim tufuliyyet bahârî goncesining 'acib gülleri ve şîĝar gülleri ve gül-zârınınĝ bâĝçesining ĝarîb çiçekleri bile ârâste bolup irdi, Ĝarâ'îbü's-Şîĝar dinildi." ¹

"İlk divana Ĝarâ'îbü's-Şîĝar adının verilme sebebi, şairin de dediĝi gibi eserin çocukluk ilkbaharının goncasının acayip gülleri ve küçüklük gül bahçesinin ĝarîp çiçekleri ile süslü olmasındandır."

Eser, Günay Kut tarafından 'Alî Şîr Nevâyî Ĝarâ'îbü's-Şîĝar İnceleme- Karşılaştırmalı Metin ismiyle Türk Dil Kurumu Yayınları arasında 2003 yılında yayımlanmıştır.

1.1.2. NEVÂDIRÜ'S-ŞEBÂB

Nevâyî'nin ikinci divânı olan NŞ şu şekilde tanıtılmaktadır: "Ve ikinci divânını kim yigîtlîk, âşüftelig ve şebâb u âlüftelig yazı ve deştide yüzlengen nâdir vakâyi' bile pîrâste bolup irdi. Nevâdirü's-Şebâb ataldı." ²

"İkinci divana Nevâdirü's-Şebâb adının verilme sebebi, şair eserin yigîtlîk, gençlik, döneminde ortaya çıkan olaylarla süslü olmasındandır."

Eser, Metin Karaörs tarafından 'Alî Şîr Nevâyî Nevâdirü's-Şebâb ismiyle

¹ Agah Sırrı Levend, 'Alî Şîr Nevâî 1.Cit: *Hayatı, Sanatı ve Kişiliĝi*, (Ankara: TDK Yayınları, 1965), 58.

² Levend, *Alî Şîr Nevâî 1.Cit: Hayatı, Sanatı ve Kişiliĝi*, 58-59.

hazırlanmış olup Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından 2006 yılında yayımlanmıştır.

1.1.3. BEDÂYİ’U’L-VASAŞ

‘Ali Şir Nevâyî’nin “*Hazâ’inü’l-Me’âni*” adı altında bileştirdiği divanlarından üçüncüsüdür. Dört divanı için yazdığı “*dibace*” de üçüncü divanına neden “*Bedâyi’ul’l-Vasaş*” adını verdiğini şöyle açıklamıştır: “Ve üçüncü divânı kim vasaşü’l-hayât mey-hâneside ‘ışk, bile, şevk peymânesidin yüzlengen bedi’ neşâtlar keyfiyyetin yazılıp irdi. Bedâyi ‘u’l -Vasaş at koyuldu.”³

“Üçüncü divana Bedâyi’ul’l-Vasaş adını verilmesini şair, bu eserdeki şiirlerin orta yaşlılık meyhanesinde aşk ve şevk coşkusuyla kaleme alınmasına bağlar.”

BV, Kaya Türkey tarafından ‘Ali Şir Nevâyî Bedâyi’u’l-Vasaş Üçüncü Divan olarak hazırlanarak Türk Dili Kurumları yayınları arasında 2002 yılında yayımlanmıştır.

1.1.4. FEVÂYİDÜ’L KİBER

“*Fevâyidü’l Kiber*, ‘Ali Şir Nevâyî’nin “*Hazâ’yinü’l-Ma’âni*” adı altında bileştirdiği divanlarından dördüncüsüdür ve eser şu şekilde tanıtılmıştır: “*Ve törtünçü divânını ‘ömrning âhırlarında yüzlengen ‘ışk derd ü renci kaydaları kim cân-süz âh urmak ve cân tapşurmakdur kim anda şebt bolupdur, Fevâyidü’l-Kiber laķab birildi.*”

“Dördüncü divanı olan Fevâyidü’l Kiber, şairin yaşlılık döneminde kaleme aldığı şiirlerinden oluşmaktadır.”

Eser, Önal Kaya tarafından hazırlanmış ve “*Ali Şir Nevâyî Fevâyidü’l-Kiber*” ismiyle Türk Dil Kurumu yayınları arasında 1996 yılında yayımlanmıştır.

2. BÖLÜM

2.1. DİVANLARIN İÇERİKLERİ

2.1.1. ĞARÂ’İBÜ’Ş-ŞİĞAR’IN DIŞ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Eser, oluşturulurken kaynak olarak Külliyyât-ı Nevâyî, Topkapı-Revân (R)/ Külliyyât-ı Nevâyî, Paris, Bibliothegue Nationale/ Bedâyi’ü’l- bidâye, Londra/ Ğarâ’ibü’ş- Şığar, Konya, kütüphanelerinde bulunan nüshalar karşılaştırılmıştır. Bu 5 nüshaya dayanarak yapılan edisyon kritik çalışması sonucu oluşturulan metinde, 676 gazel (1-676), 1 müstezâd (677), 3 muhammes (678-680), 1 müseddes (681), on bendlik 1 terci’-i bend (682), 147 beyitlik 1 meşnevî (683), 50 muķaţta’ (684-733) ve 133 rübâ’î (734- 866) oluşmaktadır.⁴

Ğarâ’ibü’ş -Şığar’ın içindekiler:

³ Levend, *Ali Şir Nevâi 1.Cit: Hayatı, Sanatı ve Kişiliği*, 59.

⁴ Günay Kut, *‘Ali-Şir Nevâyî Ğarâ’ibü’ş-Şığar İnceleme-Karşılaştırmalı Metin* (Ankara: TDK Yayınları, 2003), XLIX.

1. Gazeller:

4	beyitli	1	adet	4	beyit
5	beyitli	11	adet	55	beyit
6	beyitli	3	adet	18	beyit
7	beyitli	449	adet	3143	beyit
8	beyitli	28	adet	224	beyit
9	beyitli	164	adet	1476	beyit
10	beyitli	7	adet	70	beyit
11	beyit	12	adet	132	beyit
13	beyit	1	adet	13	beyit

Toplam 676 gazel ve 5135 beyitten meydana gelmiştir.

2. Müstezâd	I adet	7 kıta
3. Muhammes	I, II, III adet	7, 9,7 kıta
4. Müseddes	I adet	9 kıta
5. Terci-i Bend	X adet	kıtalar 8 beyit
6. Meşnevîyye	I adet	147 beyit
7. Muḳaṭṭa'ât	L adet	138 beyit
8. Rübâ'ıyyât	CXXXIII adet	266 beyit

tutarındadır.

Divanın başında elif harfinin gazelleri başlamadan önce sekiz gazel bulunmaktadır.⁵ Sonraki gazeller, elif harfi ile başlamaktadır ve bu gazellerin son harfine göre en fazladan en aza doğru sıralanması şu şekildedir: Ye harfi 83; Rı harfi 71; Nûn harfi 69; He harfi 55; Kef ve Mîm harfleri 45; Elif harfi 42; Şın ve Lâm harfleri 29; Be harfi 28; Zî harfi 25; Sin harfi 21; Te harfi 20; Dal ve Vav harfleri 15; Kaf harfi 13; Gayın harfi 8; Hı ve Ayın harfleri 7; Ha ve Fe harfleri 6; Cîm ve Şad harfleri 5; Çîm, Dad, Tı ve Zı harfleri 4; Se ve Zâl harfleri 3; Pe ve Lâmelif harfleri 2 adettir. Gazellerin harflere göre sıralanışına bakıldığında en fazla gazel (83 adet) Ye harfindedir; en az gazel ise Pe ve Lâmelif harfleri olup (2 adet) gazelden oluşmaktadır.⁶

GS'de bulunan 676 gazel terkipleri bakımından incelenmiş ve 60'ının terkipsiz, 93'ünün birer terkipli, 523'ünün ise iki ve ikiden fazla terkiplle yazıldığı tespit edilmiştir.

Terkipsiz Gazeller (60 Adet)

31, 32, 46, 52, 66, 68, 76, 80, 100, 122, 137, 153, 172, 178, 184, 193, 198, 210, 215, 225, 239, 250, 256, 268, 274, 283, 306, 330, 359, 360, 380, 386, 392, 395, 396, 402, 411, 413, 446, 468, 473, 484, 485, 486, 505, 528, 541, 543, 569, 589, 592, 602, 603, 635, 636, 637, 641, 652, 661, 667.

⁵ Kut, 'Alî-Şîr Nevâyi Ğarâ'ibü-Şıĝar, L.

⁶ Kut, 'Alî-Şîr Nevâyi Ğarâ'ibü-Şıĝar, LI-LII.

Bir Terkipli Gazeller (93 Adet)

28, 38, 39, 41, 44, 56, 78, 87, 96, 103, 104, 112, 119, 120, 125, 130, 134, 139, 146, 159, 176, 186, 188, 194, 196, 199, 201, 203, 204, 205, 206, 211, 213, 216, 219, 224, 236, 241, 259, 261, 262, 264, 271, 307, 309, 313, 323, 326, 328, 355, 362, 369, 391, 400, 403, 406, 408, 410, 415, 433, 434, 436, 438, 440, 442, 443, 447, 457, 459, 471, 488, 495, 497, 499, 511, 519, 535, 540, 553, 556, 573, 574, 585, 605, 614, 615, 620, 621, 622, 629, 630, 631, 658.

Bu terkipler incelendiğinde Arapça terkiplerin çok az kullanıldığı görül- müştür.⁷ Eserde terkipler, Farsçaya göre yapılmıştır.⁸

Vezeinler

Divandaki Gazellerin Vezeinleri

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (394 Adet): 1, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 29,30, 32, 33, 34, 36, 40, 41, 45, 46, 47, 49, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 94, 97, 98, 103, 108, 109, 110, 113, 114, 116, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 190, 191, 192, 193, 195, 197, 198, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 212, 213, 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 250, 251, 252, 256, 259, 260, 262, 263, 264, 267, 269, 270, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 289, 290, 291, 292, 293, 296, 299, 300, 304, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 329, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 347, 350, 354, 357, 360, 361, 362, 363, 365, 366, 369, 372, 375, 378, 379, 384, 386, 387, 388, 389, 392, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 411, 412, 416, 418, 419, 423, 425, 426, 430, 431, 433, 434, 436, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 449, 452, 456, 457, 458, 461, 462, 464, 465, 467, 468, 469, 470, 473, 474, 476, 477, 480, 481, 482, 483, 490, 492, 494, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 505, 509, 512, 514, 515, 518, 520, 524, 526, 527, 530, 532, 533, 537, 539, 540, 542, 546, 547, 548, 550, 551, 555,556, 557, 558, 560, 563, 564, 566, 570, 572, 573, 575, 577, 579, 581,582, 583,

⁷ GS'deki Arapça tamlamalar: *eyyühe'l-aşân* 1/9; *tenzi'ü'l-mülk* 5/3; *bü'l-'aceb* 18/3; *fi'l-cümle* 28/9; *eyyühe's-sâki mine'l-ke'si fenâ eyne lel â* 42/7; *bü'l-'alâ* 49/8; *yuhyi'izâm* 93/1; Resül 'aleyhi's-selâm 93/7; *ma'âza'llâh* 102/8; *vadiyü'l-maşad vecednâ mâ-hüve'l-maşüd* 121/9; *min habli'l-verid* 131/6; *bü'l-'aceb* 145/1; *fi'l-meşel* 148/5; *estagfiru'llâh* 170/6; *sevâdü'l-vech* 182/4; *fi'd-d âreyin* 182/4; *dârü'l-amân* 218/1; *Ebü'l- Gâzi-i bin Baykara* 227/7; *tarfatü'l-'ayni* 233/4; *dârü'l-amân* 234/7; *bü'l-heves* 248 /4; *dârü'l-amân* 263/6; *Câveze'l-eşneyn şâ* 299/9; *fi'l-vâki* 303/1; ' *İsî-i Rûhu'llâh* 304/5; *beytü'l-harâmî* 305/8; *yuhyi'l-'izâm* 315/7; *el-Latîf* 318/2; *Levlâke le-mâ hâlaqtü'l-eflâk* 333/1; *Şürü li'llâh* 335/4; *bü'l-'aceb* 346/2; *bü'l-'aceb* 347/5; *fi'l-hâl* 390/8; *dârü'l-amân* 390/8; *Şükriü'llâh* 418/1; *bü'l-'acebrağ* 426/6; *bi-hamdi'llâh* 430/4; *Şükriü'llâh* 430/7; *tarfatü'l-'ayni* 468/4; *rağbü'l-lisân* 470/4; *beytü'l- hazen* 490/7; *tarfatü'l-' ayni* 508/5; *bü'l-'acebliğ* 518/4; *Rûhu'l-emîn, dârü'l-amân* 523/8; *beytü'l-ağzân* 545/6; *'ayniü'l-yakîn* 580/6; *bü'l-'aceb* 599/2; *rağbü'l-lisân* 607/5; *fi'l-hâl* 630/2; *mâ-siva'llâh* 648/5; *tarfatü'l-ayn* 654/9; *bü'l-heves* 659/5.

⁸ GS'de Farsçaya göre yapılmış isim ve sıfat tamlamaları kullanılmıştır.

584, 585, 586, 587, 588, 589, 591, 594, 595, 596, 597, 599, 600, 601, 604, 605, 606, 608, 609, 610, 611, 613, 616, 617, 620, 622, 623, 624, 626*/627, 628, 630, 634, 635, 640, 641, 642, 643, 644, 646, 647, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 659, 660, 662, 663, 666, 668, 670, 672, 675, 676.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (3 adet): 196, 353, 356.

Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'ilün (1 adet): 100.

Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (1 adet): 246.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün (2 adet): 50, 565.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (34 adet): 13, 35, 42, 51, 67, 70, 85, 87, 92, 135, 151, 174, 226, 227, 228, 271, 283, 286, 303, 341, 342, 351, 376, 391, 393, 404, 420, 421, 472, 489, 522, 529, 531, 559.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (4 adet): 54, 355, 377, 665.

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (1 adet): 525.

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün (3 adet): 164, 451, 592.

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ül (2 adet): 69, 359.

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün (1 adet): 150.

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (83 adet): 43, 48, 68, 79, 83, 93, 95, 96, 104, 105, 106, 107, 112, 117, 120, 134, 146, 147, 149, 187, 189, 199, 207, 208, 210, 211, 224, 236, 253, 282, 287, 295, 298, 307, 320, 338, 349, 367, 371, 374, 383, 385, 410, 413, 414, 422, 424, 428, 439, 448, 450, 459, 471, 488, 491, 497, 511, 519, 535, 536, 541, 552, 561, 562, 567, 571, 574, 578, 590, 614, 615, 619, 621, 629, 631, 632, 636, 637, 638, 639, 661, 673.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün (11 adet): 5, 99, 126, 130, 257, 352, 370, 460, 543, 553, 669.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (84 adet): 2, 8, 25, 27, 31, 37, 44, 63, 66, 82, 101, 102, 111, 119, 121, 137, 161, 170, 200, 206, 217, 234, 237, 239, 249, 254, 255, 258, 261, 265, 288, 297, 301, 302, 305, 327, 330, 348, 373, 380, 381, 390, 409, 415, 417, 427, 435, 437, 440, 453, 454, 455, 466, 475, 503, 504, 506, 507, 508, 510, 513, 516, 517, 521, 523, 534, 538, 545, 569, 576, 580, 593, 602, 603, 607, 612, 618, 625, 648, 649, 658, 664, 667, 674.

Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün (1 adet): 396.

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün (18 adet): 4, 6, 23, 115, 218, 294, 364, 394, 478, 484, 486, 487, 495, 544, 549, 568, 598, 645.

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün (16 adet): 3, 38, 122, 136, 175, 180, 188, 194, 266, 368, 432, 463, 485, 493, 523, 633.

Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün (2 adet): 165, 333.

Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün (6 adet): 39, 118, 186, 216, 268, 671.

Müfte'ilâtün Müfte'ilün (1 adet): 319.

Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (3 adet): 275, 285, 479.

Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün (2 adet): 554, 650.

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün (2 adet): 429, 438.

Mütefâ'ilün Fe'ülün Mütefâ'ilün Fe'ülün (1 adet): 358.

GS'de bulunan 676 gazel, vezin bakımından incelenmiş ve 24 adet vezin kalıbı kullanıldığı tespit edilmiştir. En çok kullanılan vezin 394 adet ile "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezni olmuştur. En az kullanılan vezinler ise "Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'lün, Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün, Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün, Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün, Mütefâ'ilün Fe'ülün Mütefâ'ilün Fe'ülün, Müfte'ilâtün Müfte'ilün, Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün" vezinleri olup sadece 1 gazelde kullanılmışlardır.

2.1.2. NEVÂDIRÜ'Ş-ŞEBÂB'IN DIŞ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Eserin metin tertibi ve tespiti için Revan nüshası esas alınmış, ayrıca Paris (P), Fatih (F) ve Devavin (D) nüshalarından da faydalanılmıştır. Eserde, 651 gazel (1- 651), 1 müstezâd (652), 3 muhammes (653- 655), 1 müseddes (656), 1 terci-i bend (657), 1 terhib-i bend (658), 50 adet muğaşşa'âş (659 – 708) ve 51 adet muamma yer almaktadır.

Tespit ve tertip edilen Nevâdirü'ş – Şebâb'ın içindekiler⁹:

1. Gazeller:

6	beyitli	3	adet	18	beyit
7	beyitli	439	adet	3073	beyit
8	beyitli	11	adet	88	beyit
9	beyitli	169	adet	1521	beyit
10	beyitli	7	adet	70	beyit
11	beyitli	21	adet	231	beyit
13	beyitli	1	adet	13	beyit

Toplam 651 gazel ve 5014 beyitten meydana gelmiştir.

2.Müstezâd	I adet	7 kıta
3.Muhammes	I, II, III adet	5, 7,9 kıtalı
4.Müseddes	I adet	9 kıta
5.Terci-i Bend	I adet	8 kıta, kıtalar 11'er beyit
6.Terhib-i Bend	I adet	7 kıta, kıtalar 8'er beyit
7.Muğaşşa'âş	50 adet	124 beyit tutarında kıtalar
8.Muammalar	51 adet	53 beyit

tutarındadır.

Divanın başında tevhid, münâcat, naa't ve miraciye (1-7) bulunmaktadır. Sonraki gazeller, elif harfi ile başlar. Bu gazellerin son harfine göre en fazladan en aza doğru sıralanması şu şekildedir: *Yî* harfi 75; *Nûn* harfi 68; *Rî* harfi 66; *Hî* harfi 51; *Mîm* harfi 45; *Kef* harfi 41; *Elif* harfi 31; *Şîn* ve *Lâm* harfleri 28; *Bî* harfi 27; *Zî* harfi 23; *Tî* harfi 19; *Sin* harfi 18; *Dal* ve *Vav* harfleri 14; *Qaf* harfi 12; *Ğayın* harfi 7; *'Ayın* harfi ve *Ĥî* harfleri 6; *Cîm*, *Ğî* ve *Fî* harfleri 5; *Şad*

⁹ Metin Karaörs, 'Ali-Şir Nevâyi Nevâdirü'ş Şebâb (Ankara: TDK Yayınları, 2006), XVIII-XIX.

harfi 4; *Žad*, *Tı* ve *Zı* harfleri 3; *Sı*, *Çim* ve *Zel* harfleri 2; *Lâmelif* ve *Pi* harfleri 1.¹⁰

Gazellerin harflere göre sıralanışına bakıldığında en fazla gazel (75 adet) *Yi* harfindedir; en az gazel ise *Lâmelif* ve *Pi* harfi olup (1) gazelden oluşmaktadır.

NŞ'de bulunan 651 gazel terkipleri bakımından incelenmiş ve 46'sının terkipsiz, 109'unun birer terkipli, 496'sının ise iki ve ikiden fazla terkiple yazıldığı tespit edilmiştir.

Terkipsiz Gazeller (46 Adet)

46, 59, 127, 135, 153, 154, 162, 165, 166, 198, 207, 211, 216, 229, 241, 249, 250, 254, 269, 271, 273, 274, 285, 299, 311, 316, 338, 341, 345, 356, 367, 369, 385, 388, 404, 424, 443, 454, 463, 476, 480, 490, 517, 560, 598, 640.

Bir Terkipli Gazeller (109 Adet)

18, 22, 23, 28, 31, 32, 33, 34, 42, 48, 52, 54, 56, 62, 75, 80, 84, 87, 89, 90, 98, 99, 112, 115, 116, 122, 137, 139, 140, 159, 160, 195, 208, 221, 225, 231, 242, 247, 253, 256, 257, 258, 259, 261, 266, 286, 291, 298, 300, 303, 304, 306, 307, 309, 310, 312, 314, 318, 327, 328, 330, 331, 336, 346, 355, 370, 372, 374, 375, 381, 393, 397, 406, 427, 440, 450, 451, 456, 469, 470, 474, 478, 484, 491, 502, 507, 510, 519, 525, 527, 531, 534, 548, 549, 553, 559, 571, 580, 587, 590, 594, 596, 613, 624, 629, 632, 639, 642, 650.

Terkiplerde Arapça terkiplerin, çok az olduğu tespit edilmiştir.¹¹ Terkipler, Farsçaya göre yapılmıştır.¹²

Divandaki Gazellerin Vezinleri

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (359 adet): 55, 56, 58, 68, 69, 70, 72, 74, 77, 78, 79, 80, 83, 85, 87, 88, 93, 96, 97, 102, 103, 104, 105, 106, 114, 116, 118, 119, 120, 124, 126, 128, 135, 137, 138, 139, 144, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 167, 170, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 184, 191, 192, 193, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 206, 207, 212, 213, 217, 219, 223, 224, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 252, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 265, 267, 268, 269, 274, 277, 278, 281, 282, 283, 289, 291, 293, 294, 296, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 310, 311, 312, 314, 315, 317, 318, 319, 321, 324, 326, 328, 329, 331, 332, 333, 341, 344, 347, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 360, 361, 362, 363, 365, 366, 368, 370, 371, 372, 374, 375, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 392, 394, 397, 399, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 140, 411, 412, 413, 415, 416, 420, 428, 431, 432, 433, 434, 435,

¹⁰ Karaörs, 'Ali-Şîr Nevâyî Nevâdirü's Şebâb, XIX-XX.

¹¹ NŞ'deki Arapça tamlamalar: *müfettihi' l' evbâb* 50/9; *beytü' l-ahzân* 78/2; *ve'ş-şems, leyletü' l-mi'râc* 92/1; *bü' l'aceb* 144/5; *dârü' l-amân* 178/6; *Ĥabîbu' llâh* 185/8; *vehu' llâh* 221/2; *hazel' l-kıyâs* 230/1; *ĥayru' l-umür* 283/4; *bü' l'aceb* 321/2; *verdiyyetü' n-nesâyim* 395/1; *miskiyyetü' ş-şemâyim* 395/1; *bü' l'aceb* 410/3; *bü' l-heves* 412/4; *tarfetü' l-ayn* 418/8; *bü' l'aceb* 422/3; *beytü' l-ahzân* 428/8; *Rûhu' llâh* 441/3; *beytü' l-neât* 446/6; *beytü' l- ĥazen* 446/6; *Rûhu' llâh* 452/4; *bü' l'aceb* 502/4; *beytü' l- ĥazen* 503/1; *bü' l'aceb* 509/3; *'ale' d-devâm* 518/9; *lâ ilâhe ill-âllâh* 529/7; *bi-hamdi' llâh* 533/3; *şey' ullâh* 573/9; *bi- ĥamdili' llâh* 606/4.

¹² NŞ'de Farsçaya göre yapılmış isim ve sıfat tamlamaları kullanılmıştır.

436, 437, 440, 441, 442, 443, 445, 446, 448, 449, 450, 452, 455, 459, 460, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 472, 473, 474, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 486, 487, 489, 491, 493, 494, 497, 498, 500, 501, 503, 506, 509, 510, 519, 523, 524, 531, 535, 537, 538, 539, 541, 543, 545, 546, 548, 549, 550, 552, 553, 555, 556, 559, 560, 561, 562, 564, 565, 566, 567, 569, 572, 573, 575, 577, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 597, 598, 599, 600, 602, 603, 604, 605, 608, 609, 611, 613, 617, 618, 619, 621, 622, 624, 625, 626, 627, 628, 630, 631, 632, 633, 635, 636, 637, 639, 641, 645, 647, 648, 649.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (1 adet): 86.

Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (4 adet): 65, 66, 246, 644.

Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fâ'ilün (2 adet): 325, 422.

Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fâ'ilün (7 adet): 273, 515, 527, 557, 568, 612, 634.

Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (10 adet): 57, 67, 71, 109, 253, 254, 340, 453, 522, 596.

Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (Fa' lün) (2 adet): 13, 266.

Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün (1 adet): 225.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (29 adet): 15, 16, 22, 40, 57, 60, 64, 73, 76, 81, 101, 110, 127, 140, 142, 275, 276, 279, 286, 316, 419, 439, 444, 488, 547, 570, 586, 620, 623.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (7 adet): 121, 147, 237, 334, 343, 642, 650.

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (3 adet): 211, 208, 530.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (61 adet): 3, 24, 25, 47, 48, 59, 91, 94, 115, 133, 136, 160, 172, 182, 185, 189, 194, 203, 204, 226, 263, 264, 270, 297, 323, 327, 335, 345, 359, 373, 389, 393, 398, 418, 421, 427, 429, 457, 458, 461, 471, 492, 495, 502, 504, 505, 507, 508, 514, 532, 533, 551, 571, 578, 585, 601, 607, 614, 615, 616, 638.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün (1 adet): 447.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün (19 adet): 62, 99, 123, 168, 209, 210, 221, 227, 233, 241, 255, 285, 367, 381, 423, 454, 521, 640, 643.

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (64 adet): 1, 6, 28, 32, 34, 35, 36, 44, 46, 50, 63, 82, 84, 92, 98, 107, 108, 111, 113, 122, 125, 129, 132, 141, 143, 154, 183, 205, 215, 218, 242, 271, 280, 284, 295, 300, 306, 320, 330, 336, 352, 358, 364, 376, 400, 401, 414, 424, 425, 451, 456, 475, 496, 528, 529, 534, 536, 542, 558, 595, 610, 629, 646, 651.

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün (6 adet): 2, 12, 261, 357, 396, 511.

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'ilün (9 adet): 90, 342, 516, 518, 520, 554, 563, 576, 606.

Mefâ'ilün Fe'ülün Mefâ'ilün Fe'ülün (1 adet): 322.

Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün (4 adet): 75, 165, 173, 187.

Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Fe'ilün (1 adet): 337.

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün (14 adet): 26, 100, 117, 196, 130, 228, 251, 346, 404, 426, 438, 470, 526 540.

Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün (6 adet): 171, 220, 395, 485, 513, 525.

Mef'ûlü Fâ'ilâtün Fe'ûlün (1 adet): 594.

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün (13 adet): 95, 131, 153, 186, 188, 190, 214, 250, 272, 288, 290, 417, 544.

Fe'ûlün, Fe'ûlün, Fe'ûlün, Fe'ûlün (8 adet): 4, 89, 134, 169, 338, 430, 499, 512.

Fe'ûlün, Fe'ûlün, Fe'ûlün, Fe'ûl (9 adet): 14, 31, 61, 112, 292, 309, 369, 574, 517.

Fe'ûlün Mefâ'ilün Fe'ûlün Mefâ'ilün (1 adet): 166.

Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün (4 adet): 10, 21, 146, 176.

Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (2 adet): 222, 490.

Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün (1 adet): 339.

NŞ'de bulunan 651 gazel, vezin bakımından incelenmiş, 30 adet vezin kalıbı kullanıldığı tespit edilmiştir. Gazelerde en çok kullanılan vezin, *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* vezni olmuş ve 359 adet kullanıldığı tespit edilmiştir. En az kullanılan vezinler ise: *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*, *Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün*, *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün*, *Mefâ'ilün Fe'ûlün Mefâ'ilün Fe'ûlün*, *Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ilün*, *Mef'ûlü Fâ'ilâtün Fe'ûlün*, *Fe'ûlün Mefâ'ilün Fe'ûlün Mefâ'ilün*, *Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün* olup sadece 1 gazelde kullanılmışlardır.

Divanın 313.gazelinde yeni bir vezin kullanıldığı tespit edilmiş olup aynı vezin FK'de 664. gazelde de kullanılmıştır. (.-.-.-/ .-.-.-/ .-.-.-/ .-.-.-)

2.1.3.BEDÂYİ'U'L-VASAŞ'IN DIŞ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Eserin metni oluşturulurken kaynak olarak Topkapı/ Revan (R), Süleymaniye/ Fatih (F), Ayasofya (A) kitaplarında ve Bibliothegue Nationale'de Özbekistan'da basılan "*Hazâ'yinü'l-Ma'âni*" isimli metin esas alınarak çalışmaya kaynak teşkil etmiştir.¹³Bedâyi'ul'l-Vasaş'ta, çevri yazılı metin için Revan nüshası (R) esas alınmıştır.¹⁴ Eserde 653 gazel, 1 müstezad, 2 muhammes, 2 müseddes, 1 terci-i bend, 1 kaside, 60 kıt'a, 10 lugaz ve 13 tuyuğ bulunmaktadır. Ayrıca kitabın sonunda Revan nüshasında bulunmayan 5 gazel bulunmaktadır.

Bedâyi'ul'l-Vasaş'ın içindekiler:

1. Gazeller:

6	beyitli	4 adet	24 beyit
7	beyitli	435 adet	3045 beyit

¹³ Kaya Türkay, '*Alî-Şîr Nevâyî Bedâyi'ul'l-Vasaş*' (Ankara: TDK Yayınları, 2002), IX.

¹⁴ Türkay, '*Alî-Şîr Nevâyî Bedâyi'ul'l-Vasaş*', XIII.

8	beyitli	11 adet	88 beyit
9	beyitli	187 adet	1683 beyit
10	beyitli	2 adet	20 beyit
11	beyitli	12 adet	132 beyit
12	beyitli	1 adet	12 beyit
13	beyit	1 adet	13 beyit

BV, toplam 653 gazel ve 5017 beyitten meydana gelmiştir.

2. Müstezâd	I adet	14 kıt'a
3. Muhammes	I, II adet	25, 35 kıt'a
4. Müseddes	I, II adet	42, 42 kıt'a
5. Terci-i Bend	I adet	56 beyit
6. Kaside	I adet	90 beyit
7. Muқаṭṭa'ât	LX adet	120 beyit
8. Luğaz	X adet	40 beyit
9. Tuyuğ	XIII adet	13 kıta

tutarındadır.

Gazeller, elif harfi ile başlar. Bu gazellerin son harfine göre en fazladan en aza doğru sıralanması şu şekildedir: *Yî* harfi 76; *Nûn* harfi 68; *Rî* harfi 67; *Hî* harfi 52; *Mîm* harfi 45; *Keḫ* harfi 42; *Elif* harfi 39; *Şın* ve *Lâm* harfleri 29; *Bî* harfi 27; *Pî* harfi 22; *Sin* harfi 19; *Dal* ve *Vav* harfleri 15; *Ḳaf* harfi 14; *Ġayın* harfi 10; *Hî* ve *'Ayn* harfleri 7; *Hî* ve *Fî* harfleri 6; *Çim* ve *Şad* harfleri 5; *Cim*, *Zî*, *Ṭî* ve *Ẓad* harfleri 4; *Şî*, *Zal* ve *Zî* harfleri 3; *Lâmelif* harfi 2; *Jî* harfi 1. Gazellerin harflere göre sıralanışına bakıldığında en fazla gazel (76 adet) *Yî* harfindedir; en az gazel ise *Jî* harfi olup 1 gazelden oluşmaktadır.

BV'de bulunan 653 gazel terkipleri bakımından incelenmiş ve 48'inin terkipsiz, 79'unun birer terkipli, 526'sının ise iki ve ikiden fazla terkiple yazıldığı tespit edilmiştir.

Terkipsiz Gazeller (48 Adet)

26, 49, 65, 76, 109, 123, 135, 146, 149, 168, 173, 179, 185, 189, 203, 210, 211, 229, 237, 247, 262, 287, 288, 298, 301, 320, 322, 329, 334, 349, 362, 366, 375, 389, 409, 417, 465, 480, 501, 522, 526, 527, 541, 560, 592, 601, 610, 646.

Bir Terkipli Gazeller (79 Adet)

27, 34, 35, 47, 48, 50, 59, 63, 89, 133, 138, 164, 165, 169, 180, 195, 207, 212, 216, 220, 227, 248, 283, 297, 300, 308, 311, 316, 317, 326, 346, 357, 360, 363, 371, 373, 387, 392, 399, 410, 413, 414, 427, 431, 433, 435, 436, 442, 450, 452, 454, 456, 457, 460, 475, 481, 484, 487, 492, 505, 507, 508, 538, 549, 553, 551, 556, 578, 597, 598, 600, 607, 617, 628, 631, 639, 640, 644, 650.

Terkiplerde Arapça terkipler, çok azdır.¹⁵ Eserde, terkipler, Farsçaya göre yapılmıştır.¹⁶

Divandaki Gazellerin Vezinleri

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (343 adet): 4, 5, 9, 12, 13, 15, 18, 19, 20, 24, 25, 27, 29, 30, 33, 39, 40, 41, 45, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 63, 64, 67, 69, 70, 72, 73, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 91, 93, 94, 97, 98, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 115, 118, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 165, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 191, 192, 193, 194, 200, 201, 206, 207, 210, 211, 216, 217, 219, 220, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 243, 244, 245, 247, 248, 253, 257, 266, 267, 269, 270, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 289, 292, 293, 294, 296, 298, 302, 306, 307, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 322, 324, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 335, 336, 338, 340, 341, 342, 345, 346, 349, 350, 351, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 363, 365, 367, 368, 369, 370, 371, 373, 374, 376, 377, 378, 380, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 393, 394, 396, 397, 398, 400, 409, 411, 413, 414, 416, 418, 420, 423, 425, 431, 432, 433, 435, 436, 437, 439, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 450, 457, 458, 459, 462, 463, 464, 468, 469, 470, 473, 475, 476, 477, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 496, 497, 498, 500, 502, 503, 507, 510, 511, 512, 514, 515, 522, 534, 536, 537, 539, 540, 541, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 550, 551, 553, 554, 558, 560, 561, 563, 564, 566, 567, 568, 569, 575, 576, 578, 580, 583, 587, 591, 592, 594, 595, 600, 603, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 613, 614, 615, 620, 621, 622, 624, 625, 626, 628, 629, 631, 632, 633, 636, 639, 640, 643, 644, 647, 648, 649, 650, 652.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (1 adet): 68.

Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ülün (1 adet): 582.

Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün (1 adet): 7.

Fe'ilâtün, Fe'ilâtün, Fe'ilâtün, Fe'ilâtün (2 adet): 474, 516.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (52 adet): 3, 8, 11, 16, 31, 42, 46, 62, 71, 88, 92, 99, 108, 125, 131, 143, 172, 215, 221, 233, 240, 249, 255, 265, 271, 272, 276, 297, 303, 308, 337, 339, 343, 372, 379, 383, 402, 419, 430, 434, 440, 441, 518, 535, 559, 562, 586, 589, 590, 593, 638, 651.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (12 adet): 36, 38, 65, 100, 102, 121, 261, 399, 424, 451, 456, 645.

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (3 adet): 26, 112, 598.

¹⁵ BV'deki Arapça tamlamalar: *kâziyü'l-hâcât* 1/3; *hayrü'l-beşer* 7/1; *hayrü'l-verâ* 7/1; *fevka's-Süreyya* 7/2; *Revvaha'llâhu te'alâ* 42/11; *şey'li'llâh* 68/8; *beytü'l-aḥzân* 79/7; *Cemâliü'd-dîn hadî* 91/7; *Rû ḥu'l-kuds* 103/5; *bü'l-'acab* 156/6; *beytü'l-aḥzân* 174/2; *dâriü'l-emân* 178/6; *sevâdü'l-vech* 200/4; *bü'l-'acab* 213/6; *bü'l- heves* 230/1; *i ḥdâ'r-râ ḥateyn* 232/7; *fâriḡü'l-bâl* 243/5; *bü'l-'acab* 258/4; *dâriü'l-emân* 264/8; *beytü'l-aḥzân* 269/1; *illâ'llâh* 276/7; *ve'l-leyl*, *ve'r-raḥmân* 284/6; *bü'l-'acab* 310/5; *beytü'l-aḥzân* 341/4; *beytü'l- ḥazen* 343/8; *fâriḡü'l-bâl* 356/3; *fî'l-meşel* 377/4; *bü'l-'acab* 384/7; *dâriü'l-emân* 386/7; *bü'l-'acab* 408/5; *dâriü'l-każâ* 421/6; *dâriü'l-emân* 428/6; *Rû ḥu'llâh* 448/3; *bü'l-'acab* 462/3; *leyletü'l mirâc* 524/7; *Habibu'llâ* 524/9; *beytü'l- ḥazen* 587/6; *bü'l-'acab-veş* 587/6; *şey'li'llâh* 609/2; *Te'âl-allâh* 616/2; *bü'l-'acab* 616/6; *meccma'ü'l-baḥreyn* 620/10; *Kelimu'l-lâh* 626/4; *bü'l-'acab* 630/2; *şey'li'llâh* 648/6.

¹⁶ BV'de Farsçaya göre yapılmış isim ve sıfat tamlamaları kullanılmıştır.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (72 adet): 2, 23, 28, 59, 86, 90, 96, 129, 132, 144, 161, 196, 198, 204, 209, 212, 213, 218, 238, 250, 254, 256, 258, 259, 263, 264, 295, 318, 319, 327, 347, 348, 403, 404, 405, 406, 407, 421, 453, 454, 455, 460, 466, 467, 495, 499, 501, 504, 506, 508, 513, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 533, 538, 542, 552, 565, 571, 572, 574, 579, 581, 616, 617, 653.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (1 adet): 532.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'ilâtün Fe'ülün (1 adet): 630.

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün (1 adet): 415

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ülün (73 adet): 17, 21, 43, 47, 74, 77, 84, 89, 101, 107, 111, 113, 114, 135, 147, 154, 167, 168, 179, 180, 188, 190, 195, 197, 199, 202, 205, 222, 229, 239, 241, 242, 251, 260, 273, 287, 299, 301, 304, 321, 325, 333, 334, 344, 353, 360, 366, 381, 392, 395, 412, 417, 422, 429, 438, 452, 461, 472, 478, 481, 490, 505, 509, 520, 555, 557, 570, 584, 588, 597, 601, 605, 627.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün (20 adet): 37, 44, 75, 76, 87, 95, 116, 117, 123, 130, 237, 275, 382, 428, 449, 523, 585, 602, 634, 646.

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün (7 adet): 35, 50, 203, 290, 519, 556, 641.

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ül (4 adet): 14, 22, 635, 637.

Fe'ülün Mefâ'ilün Fe'ülün Mefâ'ilün (1 adet): 596.

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün (13 adet): 6, 32, 136, 214, 229, 246, 252, 408, 491, 493, 494, 521, 623.

Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün (5 adet): 34, 268, 320, 517, 549.

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Mefâ'ilün (1 adet): 166.

Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün (2 adet): 126, 189.

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün (26 adet): 10, 66, 146, 155, 164, 185, 208, 223, 262, 274, 288, 291, 300, 305, 315, 323, 410, 426, 427, 465, 471, 492, 573, 599, 604, 612.

Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (1 adet): 577.

Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (1 adet): 642.

Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün (1 adet): 619.

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün (6 adet): 1, 54, 309, 375, 401, 618.

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Mef'ülü (2 adet): 364, 384.

BV'de bulunan 653 gazel, vezin bakımından incelenmiş olup 27 adet vezin kalıbı kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu gazelerde en çok kullanılan vezin, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezni olmuş ve 343 adet kullanıldığı tespit edilmiştir. En az kullanılan vezinler ise: *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*, *Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ülün*, *Fâ'ilün Fa'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün*, *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün*, *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'ilâtün Fe'ülün*, *Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün*, *Fe'ülün Mefâ'ilün Fe'ülün Mefâ'ilün*, *Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Mefâ'ilün*, *Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün*, *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün*, *Müfte'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün* olup sadece 1 gazelde kullanılmışlardır.

2.1.4. FEVÂYİDÜ'L KİBER'İN DIŞ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Eserin metni oluşturulurken kaynak olarak en eski ve mükemmel olan *Topkapı-Revan (R)* nüshası temel alınmıştır.¹⁷ Eser, metin, 680 gazel (1-680), 1 sâkiname (681), 1 müstezâd (682), 2 muhammes (682-684), 2 müseddes (685-686), 1 müsemmen (687), on bendlik 1 terci-i bend (688), 1 adet sâkiname (689), 50 adet mukaşşa'ât (690-739), 88 adet cevâhir-i müfrede'den (740-827) oluşmaktadır.

“Ali Şir Nevâyi'nin Önal Kaya tarafından hazırlanan Fevâyidü'l Kiber isimli divanında farklı nazım şekilleriyle yazılmış iki tane sâki-nâme bulunmaktadır. Sâki-nâmelerin birisi mesnevi nazım şekliyle diğeri de terci-i bent nazım şekliyle yazılmıştır. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan manzumenin başlığı “Sâki-nâme”dir. Terci-i bent nazım şekliyle yazılan sâki-nâme Günay Kut tarafından hazırlanan Garaâyibü's-Sıgar isimli divanda da yer almaktadır. Garaâyibü's- Sıgar' da başlığı “Terci-Sâki-nâme” iken Önal Kaya'nın hazırlamış olduğu Fevâyidü'l Kiber'de başlık yoktur.”¹⁸

Fevâyidü'l Kiber'in içindekiler:

1. Gazeller:

6	beyitli	1 adet	6 beyit
7	beyitli	440 adet	3080 beyit
8	beyitli	15 adet	120 beyit
9	beyitli	193 adet	1737 beyit
10	beyitli	6 adet	60 beyit
11	beyitli	23 adet	253 beyit
13	beyit	2 adet	26 beyit

FK, toplam 680 gazel ve 5282 beyitten meydana gelmiştir.

2.Sâki-nâme	I adet	X adet (Terci-sâki-nâme/ Başlıksız)
3.Müstezâd	1 adet	14 kıta
4.Muhammes	II adet	9, 6 kıta
5.Müseddes	II adet	7, 7 kıta
6.Müsemmen	I adet	7 kıta
7.Terci-i Bend	X adet	I-VIII (11 beyit),IX (9 beyit), X (12 beyit)
8.Sâki-nâme	I adet	459 beyit
7.Muqaţta'ât	L adet	113 beyit
8.Cevâhir-i müfrede	LXXXVIII	88 beyit tutarındadır.

¹⁷ Önal Kaya, *‘Ali-Şir Nevâyi Fevâyidü'l- Kiber* (Ankara: TDK Yayınları, 1996), XVII.

¹⁸ Tuba Onat Çakıroğlu, “Ali Şir Nevâyi'nin Sâki-nâme'sinde Tasavvufun İzleri,” *Türkbilgi*, no 42 (2021): 276.

Divanda gazeller, elif harfi ile başlar. Bu gazellerin son harfine göre en fazladan en aza doğru sıralanması şu şekildedir: *Yî* harfi: 75; *Rî* harfi:71; *Hı* harfi: 51; *Mîm* harfi:50; *Elif* harfi: 42; *Kağ* harfi: 41; *Lâm* harfi: 31; *Nûn* harfi: 30; *Ştn* harfi: 29; *Zî* harfi:24; *Sin* harfi: 2; *Vav* ve *Tî* harfleri: 19; *Bî*, *Pî* ve *Dal* harfleri: 14; *Kaf* harfi: 12; Ğayın harfi 7; *Hî* ve *Ayın* harfleri: 6; *Hî* ve *Fî*: 5; *Cim* ve *Şad* harfleri 4; *Çim*, *Žad* ve *Tı* harfleri: 3; *Şî*, *Zel* ve *Zî* harfleri: 2; *Lâmelif* harfleri: 1.

Gazellerin harflere göre sıralanışına bakıldığında en fazla gazel (75 adet) *Yî* harfindedir; en az gazel ise *Lâmelif* harfi olup 1 gazelden oluşmaktadır.

FK'de bulunan 680 gazel terkipleri bakımından incelenmiş ve 48'inin terkipsiz, 89'unun birer terkipli, 543'ünün ise iki ve ikiden fazla terkiplle yazıldığı tespit edilmiştir.

Terkipsiz Gazeller (48 Adet)

9, 13, 56, 105, 127, 150, 158, 186, 198, 217, 235, 237, 281, 292, 295, 298, 308, 309, 326, 329, 343, 363, 385, 390, 392, 393, 416, 426, 428, 432, 474, 475, 497, 502, 509, 523, 534, 549, 551, 583, 585, 588, 615, 631, 635, 667, 668, 677.

Bir Terkipli Gazeller (89 Adet)

4, 15, 27, 28, 54, 55, 58, 64, 66, 68, 69, 74, 75, 104, 109, 130, 133, 137, 151, 152, 168, 170, 172, 183, 184, 196, 197, 212, 216, 224, 228, 234, 252, 254, 264, 265, 273, 276, 280, 288, 303, 304, 315, 328, 341, 342, 346, 351, 353, 354, 356, 362, 384, 394, 395, 407, 418, 424, 427, 430, 434, 440, 442, 445, 450, 462, 465, 476, 480, 486, 490, 493, 494, 499, 504, 514, 515, 524, 526, 529, 536, 582, 592, 599, 620, 624, 626, 628, 637.

Arapça terkipler, çok azdır.¹⁹Terkipler, Farsçaya göre yapılmıştır.²⁰

Divandaki Gazellerin Vezinleri

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (340 adet): 3, 9, 12, 14, 20, 21, 22, 27, 29, 33, 34, 35, 39, 41, 43, 52, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 68, 69, 72, 76, 82, 83, 85, 86, 89, 90, 98, 99, 100, 102, 107, 108, 110, 114, 115, 116, 121, 122, 123, 124, 126, 129, 130, 131, 132, 138, 140, 141,144, 147, 148, 150, 153, 155, 156, 159, 160, 162, 164, 165, 167, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 189, 191, 192, 193, 196, 200, 202, 203, 205, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 217, 219, 220, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 236, 238, 239, 240, 242, 243, 244, 245, 248, 249, 250, 253, 255, 256, 257, 259, 260, 261, 264, 266, 267, 270, 272, 276, 277, 278, 279, 282, 283, 287, 291, 294, 302, 303, 305, 308, 313,

¹⁹ FK'deki Arapça tamlamalar: *hayru'l-beşer* 1/3; 'Alleme'l-insân 3/3; *hayru'l-berâya* 4/9; *ayne'l-yağîn* 6/3; *ni'mel-vekil* 8/10; *Mâ-sivâ'llâhni 'adem va'llâhu a'lem bi's-şavâb* 43/9; *dâru'l-kazâ* 90/3; *leyletü'l-mi'râc* 96/1; *Rûğul- Kudüs* 167/1; *Rûğullâh* 187/6; *beytü'l- hazen* 195/7; *mâ-sivâ'llâh* 206/6; *Kelîmu'llâh* 221/5; *beytü'l-ağzân* 267/2; *müstecâbü'd-da've* 282/5; *kelîmu'llâh* 293/4; *Habîbu'llâh* 293/5; *Resûl'aleyhi's-selam* 306/6; *beytü'l-ağzân* 312/2; *aynu'l- hayât* 325/3; *fi'l-me şel* 332/1; *beytü'l- hazen* 333/7; *tâbîku'n-na'l* 409/7; *verdiyyetü'n-nesâyim*, *müşkiyyetü's-şemâyim* 410/1; *bi- hamdi'llâh* 444/1; *Lev- tenžura fi- hüsnihî el-âne kemâ-kân* 466/1; *demü'l-'ayni lenâ hâ şılı ikân* 466/1; *Lev lem-tekünü'r-râyihatü'l-menzili selmâ* 466/6; *el-ye şü ihda'r-râhda'r-râ hâteyn* 467/6; *lâ ilâhe illâ hû* 545/7; *el-'aczü lek el-hükümü leh* 553/9; *el-minnetu'llâh* 556/1; *Kelîmu'llâh* 595/9; *beytü'l-hazen* 603/6; *dâru's-şifâ* 606/4; *bi- hamdi'llâh* 610/6; *bu'l-heves* 622/4; *bi'llâh* 643/4; *beytü'l- hazen* 678/2.

²⁰ FK'de Farsçaya göre yapılmış isim ve sıfat tamlamaları kullanılmıştır.

317, 318, 321, 323, 329, 330, 331, 332, 336, 337, 338, 339, 341, 344, 346, 350, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 370, 371, 374, 375, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 394, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 411, 412, 415, 416, 424, 426, 427, 431, 432, 433, 437, 439, 441, 443, 445, 446, 448, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 458, 459, 461, 462, 467, 468, 474, 478, 480, 483, 486, 488, 490, 491, 492, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 515, 516, 517, 519, 521, 522, 526, 527, 530, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 539, 541, 543, 554, 560, 564, 565, 566, 568, 569, 571, 573, 574, 575, 576, 577, 580, 581, 583, 584, 586, 587, 589, 590, 596, 597, 599, 601, 605, 608, 609, 612, 617, 620, 621, 622, 627, 628, 630, 631, 633, 635, 636, 637, 638, 640, 641, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 657, 658, 665, 666, 674, 676, 678, 679.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (2 adet): 75, 295.

Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (1 adet): 545.

Fâ'ilâtün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (1 adet): 578.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün (5 adet): 5, 61, 79, 80, 204.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün (64 adet): 32, 44, 45, 46, 48, 50, 59, 65, 74, 77, 94, 104, 106, 109, 119, 120, 125, 133, 135, 142, 146, 176, 216, 225, 231, 258, 269, 280, 285, 289, 292, 293, 299, 300, 301, 309, 316, 320, 342, 345, 347, 376, 378, 396, 407, 414, 429, 440, 464, 471, 477, 489, 513, 546, 548, 555, 561, 562, 588, 602, 623, 642, 667, 673.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (20 adet): 10, 18, 31, 47, 66, 67, 78, 92, 112, 180, 235, 288, 298, 315, 391, 395, 558, 604, 661, 663.

Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (1 adet): 632.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (78 adet): 11, 26, 28, 36, 37, 42, 51, 63, 71, 87, 95, 96, 103, 149, 151, 154, 188, 201, 221, 237, 263, 271, 274, 275, 296, 307, 311, 326, 327, 369, 372, 373, 398, 409, 413, 419, 420, 421, 425, 428, 442, 444, 449, 460, 473, 481, 482, 484, 485, 512, 518, 520, 525, 529, 544, 550, 551, 552, 570, 572, 579, 593, 595, 598, 600, 607, 610, 611, 613, 618, 619, 629, 639, 643, 660, 662, 672, 675.

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (76 adet): 7, 8, 15, 16, 17, 24, 30, 38, 54, 64, 70, 73, 91, 93, 97, 101, 105, 113, 117, 118, 136, 137, 139, 145, 157, 161, 163, 173, 186, 194, 198, 234, 241, 254, 306, 314, 322, 324, 335, 340, 343, 348, 349, 3452, 353, 388, 390, 422, 423, 430, 434, 435, 436, 438, 457, 469, 470, 479, 493, 501, 523, 524, 531, 540, 547, 563, 567, 582, 585, 591, 592, 594, 624, 625, 671, 680.

Mefâ'ilün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (1 adet): 465.

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Fe'ülün (1 adet): 128.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün (23 adet): 49, 88, 127, 134, 166, 168, 211, 246, 247, 252, 262, 273, 281, 286, 417, 418, 447, 463, 476, 559, 606, 655, 669.

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün (13 adet): 4, 81, 109, 158, 195, 312, 319, 333, 334, 351, 367, 475, 549.

- Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ül (4 adet):** 6, 13, 19, 603.
Fe'ülün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (1 adet): 40.
Fe'ülün Mefâ'ilün Fe'ülün Mefâ'ilün (1 adet): 670.
Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün (16 adet): 53, 143, 190, 197, 268, 290, 297, 392, 393, 466, 538, 556, 614, 634, 656, 659.
Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün (2 adet): 111, 472.
Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilün (1 adet): 358.
Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün (1 adet): 251.
Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün (1 adet): 304.
Mef'ülü Fâ'ilâtün Mefâ'ilü Fâ'ilün (2 adet): 616, 615.
Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün (13 adet): 2, 84, 199, 218, 265, 284, 310, 514, 518, 528, 557, 626, 677.
Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (1 adet): 25.
Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (1 adet): 152.
Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fâ' (1 adet): 207.
Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün (1 adet): 206.
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün (4 adet): 1, 23, 487, 553.

Müstef'ilün Fe'ülün Müstef'ilün Fe'ülün (4 adet): 325, 328, 410, 512.

FK'de bulunan 680 gazel, vezin bakımından incelenmiş ve 30 adet vezin kalıbı kullanıldığı tespit edilmiştir. En çok 340 adet *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* vezninin kullanıldığı en az kullanılan vezinler ise: *Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün*; *Fâ'ilâtün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün*, *Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün*, *Mefâ'ilün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*, *Mefâ'ilün Fe'ilâtün Fe'ülün*, *Fe'ülün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*, *Fe'ülün Mefâ'ilün Fe'ülün Mefâ'ilün*, *Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilün*, *Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün*, *Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün*, *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün*, *Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün*, *Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fâ'*, *Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün* olup sadece 1 gazelde kullanılmışlardır.

3. BÖLÜM

3.1. FUZÜLİ DİVANININ DIŞ YAPI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Fuzülî'nin Türkçe Divân'ı ile ilgili Türkiye'de çok değerli karşılaştırmalı tenkit neşirleri yapılmıştır. Bunlardan ilki Abdülbaki Gölpınarlı tarafından 1948 yılında yayımlanan divandır.²¹ Bu divanda 1 dibace, 299 gazel, 2 terci-bend, 2 müseddes, 3 muhammes, 2 tahmis, 5 murabba, 47 kıta, 2 beyit, 81 rubai bulunmaktadır. Gölpınarlı, Divân'ı hazırlarken 7 nüshadan faydalandığını ifade etmektedir.

Ali Nihad Tarlan'ın hazırladığı Fuzülî Divanı²² ise 1950 yılında neşredilmiştir. Bu divanda, 293 gazel, 2 terci-bend, 2 müseddes, 2 tahmis, 3 muham-

²¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Fuzülî Divânı* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1948).

²² Ali Nihad Tarlan, *Fuzülî Divânı* (İstanbul: Üçler Basımevi, 1950).

mes, 3 murabba, 42 mukatta', 76 rubaiden oluşmaktadır. Çalışmada dibace ve kasideler yoktur. Tarlan, çalışmasında 6 yazma 1 basma, toplam 7 nüshayı karşılaştırmıştır.

Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cunbur tarafından hazırlanan Fuzûlî Divânı²³ 68 nüshanın karşılaştırılması ile oluşturulmuştur. Eserde, 40 Kaside, 293 gazel, 3 murabba, 3 muhammes, 2 tahmis, 2 müseddes, 1 terrib-i bend, 3 terci-bend, 76 rubai, 42 kıt'a bulunmaktadır.

Abdülhakim Kılınç tarafından 15 farklı nüsha taranarak hazırlanan Fuzûlî Divânı²⁴ (İnceleme-Tenkitli Metin) ise bir dibace ile başlamaktadır. Divanda yer alan nazım şekilleri, 42 kaside, 294 gazel, 2 terci-i bend, 2 müseddes, 1 tahmis, 4 muhammes, 3 murabba, 42 mukatta, 76 rubaidir.

Çalışmada Abdülhakim Kılınç tarafından hazırlanan Fuzûlî Divânı incelenmiştir.

Fuzûlî Divânı'nın içindekiler:

1. Kasideler:

8	beyitli	1	adet	8	beyit
9	beyitli	1	adet	9	beyit
15	beyitli	1	adet	15	beyit
18	beyitli	1	adet	18	beyit
21	beyitli	1	adet	21	beyit
23	beyitli	1	adet	23	beyit
25	beyitli	3	adet	75	beyit
27	beyitli	2	adet	54	beyit
28	beyitli	2	adet	56	beyit
29	beyitli	1	adet	29	beyit
30	beyitli	3	adet	90	beyit
31	beyitli	3	adet	93	beyit
32	beyitli	2	adet	64	beyit
33	beyitli	3	adet	99	beyit
34	beyitli	2	adet	68	beyit
36	beyitli	3	adet	108	beyit
40	beyitli	1	adet	40	beyit
41	beyitli	1	adet	41	beyit
42	beyitli	1	adet	42	beyit
45	beyitli	3	adet	135	beyit
46	beyitli	1	adet	46	beyit
49	beyitli	1	adet	49	beyit

²³ Kenan Akyüz v.d., *Fuzûlî Divânı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997).

²⁴ Abdülhakim Kılınç, *Fuzûlî Divânı: İnceleme-Tenkitli Metin*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021).

58	beyitli	1	adet	58	beyit
62	beyitli	1	adet	62	beyit
70	beyitli	1	adet	70	beyit
92	beyitli	1	adet	92	beyit
Toplam 42 kaside 1465 beyitten meydana gelmiştir.					

2. Gazeller:

5	beyitli	20	adet	100	beyit
6	beyitli	10	adet	60	beyit
7	beyitli	230	adet	1610	beyit
8	beyitli	16	adet	128	beyit
9	beyitli	14	adet	126	beyit
10	beyitli	3	adet	30	beyit
12	beyit	1	adet	12	beyit
Toplam 294 gazel ve 2066 beyitten meydana gelmiştir.					

3. Terci-i Bend II adet I-VII (6 beyit), I-V (6,6,5,6,6 beyit)

4. Müseddes II adet 9, 7 kıta

5. Tahmis I adet 5 kıta

6. Muḥammes IV adet 5,7,5,5 kıta

7. Murabba III adet 5,7,7 kıta

8. Muḳaṭṭa'ât 42 adet 156 beyit

9. Rubai 76 adet

tutarındadır.

Fuzûlî'nin Türkçe Divânı'nda bulunan 294 gazel terkipleri bakımından incelenmiş olup terkipsiz gazele rastlanamamıştır. Bununla birlikte sadece, 1'inin bir terkipli, 293'ünün ise iki ve ikiden fazla terkiiple yazıldığı tespit edilmiştir.

Bir Terkipli Gazeller (1 Adet): 282.

Bu terkipler incelendiğinde Arapça terkiplerin, az kullanıldığı görülmüştür.²⁵ Eserde terkipler, Farsçaya göre yapılmıştır.²⁶

²⁵ Fuzûlî Divânı'ndaki Arapça tamlamalar: *Ḳad enâra 'l-işku li 'l-uşşâki minhâce 'l-hüddâ 1/1; Yâ men eḫâta ilmüke 'l-eşyâe küllehâ 2/1; Eşraḳat min feleki 'l-behceti şemsün ve bihâ3 Melee 'l-âlemü nûran ve stürûran ve behâ 5/1; va 'llâhu alem bi 'ş-şavâ 30/7; Subḫâne ḫâliḳin ḫalaḳa 'l-mevte ve 'l-ḫayât 37/1; Ṭübâ limen yusâiduhu 'ş-şabru ve 'ş-şebât 37/2; Mâ şâe men erâde bihi 'l-fevze ve 'n-necât 37/3; Men enzele 'l-miyâhe ve aḫyâ bihe 'n-nebât 37/4; Evcebe bi 'z-zuhûri zuhûre 'l-mükevvenât 37/5; A 'lâ kemâle zâlike ft aḫseni 'ş-şifât 37/6; Kemmilhu bi 'ş-selâmi ve temmimhu bi 'ş-şalât 37/7; miskiyyete 'r-revâḫ 56/1; Lâ taḳai 'r-resâil lâ tektemi 'ş-şerâḫ 56/2; teḫeri 'l-meânî bi 'l-ḫaṭṭi ft 'l-levâḫ 56/3; Ve 'l-ömrü keyfe mâ kân mişle 'r-riyâḫi râyih 56/4; tuk şiri 'n-neşâḫ 56/5; câvezü 'l-işneyn ş 137/4; Nevvara 'llâhu leke 'l-arza saḳa 'llâhu şerâk 151/1; 'Azzama 'llâhu leke 'l-ecra ala 'llâhi cezâk 151/2; Ṭâle mâ ânesene 'l-ḳalbe caalnâhu fidâk 151/3; Ḥine mâ ḫalle nefa 'l-ğayra ani 'l-ḳalbi hevâk 151/4; Fe-izâ şite refiḳan elemü 'l-işki keḫâk 151/5; Fâze men nâle ilâ vaşlihi mâ ḫ âbe sivâk 151/6; Enkera 'l-ḫikmete men lâmeke cehlen ve nehâk 151/7; Mâ lehü fi 'd-dehri maḳlûbun ve maḳşûdun sivâk 162/7; Şalli ve sellim ale 'n-nebîyyi ve âlih 238/1; Fe 'ti bimâ şâe min şifât kemâlih 238/2; Mütfekiren fi cemâlih ve celâlih 138/4; Vaḳtebisi 'n-nûra min şu 'â 'ı cemâlih 138/5; Aḫsene men ḫaşşahu cemi'e ḫişâlih 138/6; Yessereka 'llâhu tâbi 'an li fi 'âlih 138/7; Ce 'ala 'llâhu fidâ 'en leke ümmî ve ebî ' 138/8.*

²⁶ Fuzûlî Divânı'nda Farsçaya göre yapılmış isim ve sıfat tamlamaları kullanılmıştır.

Divandaki Gazellerin Vezinleri

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (130 Adet): 1, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 43, 48, 51, 53, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 74, 80, 82, 88, 90, 93, 95, 96, 97, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 120, 122, 123, 127, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 144, 149, 152, 153, 154, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 173, 174, 177, 185, 186, 189, 193, 194, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 209, 213, 215, 219, 220, 222, 224, 225, 227, 230, 247, 249, 251, 253, 254, 258, 259, 260, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 284, 289, 291.

Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'ilün (1 adet): 49.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (53 adet): 5, 15, 16, 20, 39, 45, 47, 58, 81, 84, 91, 98, 119, 124, 128, 143, 146, 147, 148, 150, 151, 155, 159, 160, 170, 179, 180, 182, 183, 187, 191, 195, 200, 218, 228, 231, 233, 235, 236, 240, 241, 245, 246, 252, 257, 261, 262, 263, 265, 272, 278, 292, 293.

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün (1 adet): 46 .

Fe'ilâtü Fâ'ilâtün Fe'ilâtü Fâ'ilâtün (1 adet): 126.

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (10 adet): 11, 38, 54, 69, 132, 172, 192, 197, 210, 248.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (63 adet): 4, 24, 42, 44, 52, 66, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 86, 87, 89, 92, 94, 99, 100, 101, 102, 104, 108, 112, 113, 117, 118, 125, 129, 140, 145, 157, 158, 163, 164, 175, 176, 178, 198, 199, 204, 208, 211, 212, 214, 216, 217, 221, 229, 232, 237, 239, 242, 244, 250, 255, 256, 264, 280, 281, 287, 290, 294.

Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün (5 adet): 56, 188, 234, 243, 277 .

Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün (18 adet): 2,3, 9, 19, 37, 70, 73, 85, 103, 121, 156, 181, 190, 226, 279, 282, 286, 288.

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün (7 adet): 25,50, 79, 83, 184, 196, 223.

Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün (1 adet): 285.

Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (1 adet): 57.

Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fa' (1 adet): 238.

Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (1 adet): 27

Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün (1 adet): 283.

FD'de bulunan 294 gazel, vezin bakımından incelenmiş ve 15 adet vezin kalıbı kullanıldığı tespit edilmiştir. En çok kullanılan vezin 130 adet ile "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezni olmuştur. En az kullanılan vezinler ise "Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'ilün, Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün, Fe'ilâtü Fâ'ilâtün Fe'ilâtü Fâ'ilâtün, Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün, Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fa', Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün" vezinleri olup sadece 1 gazelde kullanılmışlardır.

SONUÇ

Divan Edebiyatı, terimiyle adlandırılan Eski Edebiyatımız özellikle şiir sahasında gerçek anlamıyla pek çok kıymetli şahsiyetler yetiştirmiştir. 15. yüzyıl Çağatay Türkçesi şairlerinden olan Nevâyî, bu şahsiyetlerden biri olup klâsik Çağatay edebiyatının gelişmesinde önemli bir rol oynamış ve eserleriyle Çağatay Türkçesine çok büyük katkılar sağlamıştır. Çağatay Türkçesi, 15. yüzyıl başından 20. yüzyılın başına kadar kullanılan edebî bir lehçedir.²⁷ Divan şiirinde önemli bir yer tutan diğer bir şahsiyet ise 16. yüzyılın mümtaz ve müstesnâ şairi Fuzûlî’dir.

Çalışmada Nevâyî’nin “Anlam Hazineleri” adını verdiği “Hazâ’yi-nü’l-Ma’ânî”sinde yer alan divanları, dış muhtevaları açısından mukayeseli olarak incelenmiş, nazım şekilleri, mısra sayıları, beyit sayıları, gazellerin harflere göre dağılımı, gazelerde kullanılan terkipleri ve vezinleri ile ilgili tespitler, aşağıda tablolar halinde verilmiştir. Ayrıca Nevâyî’nin bu divanları, dış muhtevaları bakımından Fuzûlî’nin Türkçe Divanı ile karşılaştırılmıştır. Divanların nazım şekilleri aşağıda tablo olarak verilmiştir.

Tablo1: Divanların Nazım Şekillerinin Karşılaştırılması

Nazım Şekilleri	GS	NŞ	BV	FK	HM	FD
Dibace	-	-	-	-	-	1
Gazeller	676	651	653	680	2660	294
Müstezat	1	1	1	1	5	-
Muhammes	3	3	2	2	10	4
Müseddes	1	1	2	2	6	2
Terci-i Bend	10	1	1	10	22	2
Terkib-i Bend	-	1	-	-	1	-
Mesnevi	1	-	-	-	1	-
Rubai	133	-	-	-	133	76
Mukatta‘	50	50	60	50	210	42
Muamma	-	51	-	-	51	-
Kaside	-	-	1	-	1	42

²⁷ Janos Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, çev. Günay Karaağaçlı (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1988), VII.

Lugaz	-	-	10	-	10	-
Müsem-men	-	-	-	1	1	-
Sakiname	-	-	-	2	2	-
Cevahir-i Müfrede	-	-	-	88	88	-
Tuyuğ	-	-	13	-	13	-
Tahmis	-	-	-	-	-	1
Murabba	-	-	-	-	-	3

Tablo 1 incelendiğinde, HM’de toplam gazel sayısı 2660 adettir ve divanlarda, en fazla nazım şekli olarak gazeller kullanılmıştır; en az ise terhib-i bend, mesneviye, kaside ve müsemmen nazım şekillerine yer verilmiştir. Divanlar arasında en fazla gazel 680 beyit ile BV’ye, en az gazel ise NŞ’ye aittir. Ayrıca sadece terhib-i bend NŞ’de; mesneviye GS’de; rubai GS’de; muamma NŞ’de; kaside BV’de; lugaz BV’de; müsemmen FK’de kullanılan nazım şekilleridir.

Nevâî’nin Türkçe divanları ile Fuzûlî’nin Türkçe divanı şekil itibariyle karşılaştırıldığında en önemli farkın Fuzûlî Divanı’nın bir dibace ile başlamasıdır.²⁸ Ayrıca Fuzûlî Divanı’nın gazel sayısının Nevâî’nin gazellerinden daha az hacimli olduğu, *müstezat*, *terhib-i bend*, *mesnevi*, *muamma*, *lugaz*, *müsemmen*, *sakiname*, *cevahir-i müfrede*, *tuyuğ* gibi nazım şekilleri Fuzûlî Divanı’nda yer almamaktadır. Bununla birlikte tahmis ve murabba nazım şekilleri de Nevâî’nin Türkçe divanlarında bulunmamaktadır.

Sonuç olarak Nevâî’nin Türkçe divanları nazım şekilleri yönünden daha zengindir.

Tablo2: Divanlardaki Nazım Şekillerinin Mısra Sayıları

Divanlardaki Nazım Şekillerinin Mısra Sayıları	GS	NŞ	BV	FK	HM	FD
Gazeller	10270	10028	10008	10564	40870	4132
Müste-zat	28	28	28	28	112	-
Muham-mes	115	110	60	75	360	25
Müsed-des	54	54	84	84	276	96
Terci-i Bend	200	182	112	220	714	142
Terhib-i Bend	-	112	-	-	112	-
Mesnevi	294	-	-	-	294	-

²⁸ Kılınç *Fuzûlî Divanı*, 169-189.

Rubai	532	-	-	-	532	304
Mukatta'	274	252	248	226	1000	200
Muam- ma	-	102	-	-	102	-
Kaside	-	-	180	-	180	2965
Lugaz	-	-	80	-	80	-
Müsem-men	-	-	-	56	56	-
Sakina-me	-	-	-	1118	1118	-
Cevahir-i Müfrede	-	-	-	176	176	-
Tuyuğ	-	-	108	-	108	-
Tahmis	-	-	-	-	-	25
Murab-ba	-	-	-	-	--	76
Toplam Mısra Sayıları	11767	10868	10908	12547	46090	7965

Tablo 2 incelendiğinde, nazım şekilleri arasında en fazla mısra sayısını gazeller oluşturmaktadır. HM'de kullanılan toplam mısra sayısı ise 46090 adettir.

Fuzûlî Divanı'ndaki toplam mısra sayısı ise 7965'tir. Bu da Nevâ'î'nin-Türkçe divanlarının ne decece zengin bir dil hazinesine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Gazellerdeki Beyit Sayılarının Karşılaştırılması

Beyit Sayıları	GS	NŞ	BV	FK	HM	FD
4 beyitli	1	-	-	-	1	-
5 beyitli	11	-	-	-	11	20
6 beyitli	3	3	4	1	11	10
7 beyitli	449	439	435	440	1763	230
8 beyitli	28	11	11	15	65	16
9 beyitli	164	169	187	193	713	14
10 beyitli	7	7	2	6	22	3
11 beyitli	12	21	12	23	68	-

12 beyitli	-	-	1	-	1	1
13 beyitli	1	1	1	2	5	-
Toplam Gazel	676	651	653	680	2660	294

Tablo 3 incelendiğinde şairlerin, divanlarda en fazla 7 beyitli gazelleri tercih ettiği tespit edilmiştir.

Tablo 4: Gazelerde Kullanılan Terkiplerin Karşılaştırılması

Tablo 4.1. Terkipsiz Gazellerin Karşılaştırılması

Divanlar	GS	NŞ	BV	FK	HM	FD
Gazel Sayısı	676	651	653	680	2660	294
Beyit Sayısı	5135	5014	5017	5282	20448	2066
Terkipsiz Gazeller	60	46	48	48	202	-
Yüzde %	%8,87	%7,06	%7,35	%7,05	%7,59	-

Tablo 4.1. incelendiğinde terkipsiz gazel sayısı en fazla olan gazel % 8,87 GS olup gazellerin tamamında bu oran % 7,59 olmuştur.

Fuzûlî'nin Türkçe Divânı'nda bulunan 294 gazel, terkipleri bakımından incelenmiş olup terkipsiz gazele rastlanmamıştır.

Tablo 4.2. Bir Terkipli Gazellerin Karşılaştırılması

Divanlar	GS	NŞ	BV	FK	HM	FD
Gazel Sayısı	676	651	653	680	2660	294
Beyit Sayısı	5135	5014	5017	5282	20448	2066
Bir Terkipli Gazeller	93	109	79	89	370	1
Yüzde %	% 13,75	%16,74	% 12,09	% 13,08	% 13,90	% 0,003

Tablo 4.2 incelendiğinde en fazla bir terkipli gazel %16,74 ile NŞ'de kullanılmıştır. Gazellerin tamamında bu oran %13,90 olmuştur.

Fuzûlî'nin Türkçe Divânı'nda bulunan 294 gazel terkipleri bakımından incelenmiş olup sadece, 1'inin bir terkipli olduğu görülmüştür.

Tablo 4.3. İki ve Daha Fazla Terkipli Gazellerin Karşılaştırılması

Divanlar	GS	NŞ	BV	FK	HM	FD
Gazel Sayısı	676	651	653	680	2660	294
Beyit Sayısı	5135	5014	5017	5282	20448	2066
İki ve Daha Fazla Terkipli Gazeller	523	496	526	543	2088	293
Yüzde %	%77,36	%76,19	%80,55	%79,85	%78,49	% 99,65

Tablo 4.3 incelendiğinde en fazla iki ve daha fazla terkipli gazel %80,55 oran ile BV'de kullanılmıştır. Gazellerin tamamında bu oran %78,49 olmuştur.

Fuzûlî'nin Türkçe Divânı'nda bulunan 294 gazel, terkipleri bakımından incelenmiş ve gazellerin % 99,65'inin iki ve ikiden fazla terkiiple yazıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 4.4. Bir ve İki Terkipli Gazellerin Karşılaştırılması

Divanlar	GS	NŞ	BV	FK	HM	FD
Gazel Sayısı	676	651	653	680	2660	294
Beyit Sayısı	5135	5014	5017	5282	20448	2066
Terkipsiz Gazeller	60	46	48	48	202	-
Bir Terkipli Gazeller	93	109	79	89	370	1
Yüzde %	% 22,66	%23,80	%19,49	%20,14	%21,50	% 0,003

Tablo 4.4 incelendiğinde en fazla terkipsiz ve bir terkipli gazel %23,80 oran ile NŞ'de kullanılmıştır. Gazellerin tamamında bu oran %78,49 olmuştur. Terkipsiz gazel sayısı en yüksek olan gazel %8,87 ile GS; en fazla terkip kullanılan gazel ise %80,55 ile oran ile BV olarak tespit edilmiştir.

Fuzûlî'nin Türkçe Divânı'nda bu oran % 0,003'tür.

Tablo 5: Gazellerin Harflere Göre Dağılımının Karşılaştırılması

Harfler	Harflerin Başlangıç-Bitiş Gazel Numaraları			
	GS	NŞ	BV	FK
Elif	1-42	1-7	1-39	1-42
Be	43-70	8-39	40-66	43-57
Pe	71-72	68	67-88	58-72

Te	73-92	69-88	-	73-92
Şe	93-95	89-91	89-91	93-95
Cim	96-100	92-97	92-95	96-100
Çim	101-104	98-100	96-100	101-104
Ça	105-110	101-106	101-106	105-110
Ĥı	111-117	107-113	107-113	111-117
Dal	118-132	114-128	114-128	118-132
Żal	133-135	129-131	129-131	133-135
Rî	136-206	132-198	132-198	136-207
Zî	207-231	199-222	199-221	208-232
Jî	-	-	222	-
Sin	232-252	223-241	223-241	233-253
Şin	253-281	242-270	242-270	254-283
Şad	282-286	271-275	271-275	284-288
Ēad	287-290	276-279	276-279	289-292
Şı	291-294	280-283	280-283	293-296
Żı	295-298	284-287	284-287	298-300
'Ayın	299-305	288-294	288-294	301-307
Ĝayın	306-313	295-302	295-304	308-315
Fe	314-319	303-308	305-310	316-321
Çaf	320-332	309-321	311-324	322-334
Kef	333-377	322-363	325-366	335-376
Lâm	378-406	364-392	367-395	377-408
Mim	407-450	393-438	396-440	409-459
Nun	452-520	439-506	441-508	460-530
Vav	521-535	507-521	509-523	531-550
He	536-590	522-573	524-575	551-602
Lâmelif	591-592	574-575	576-577	603-604

Ye	593-676	576-651	578-653	605-604
Toplam	676	651	653	680

GS’deki g

Gazellerin harflere göre sıralanışında en fazla gazeli (83adet) ile *Ye* harfi; en az gazeli ise *Pe* ve *Lâmelif* harfleri (2 adet); NŞ’deki gazellerin harflere göre sıralanışına bakıldığında en fazla gazeli (75 adet) *Yî* harfindedir; en az gazeli ise *Lâmelif* ve *Pî* harfi olup (1) gazelden oluşmaktadır. BV’deki gazellerin harflere göre sıralanışına bakıldığında en fazla gazeli (76 adet) ile *Yî* harfi; en az gazeli ise *Jî* harfi (1 adet); FK’deki gazellerin harflere göre sıralanışına bakıldığında en fazla gazeli (75 adet) ile *Yî* harfi; en az gazeli ise *Lâmelif* harfi (1adet) gazelleri oluşturmaktadır. Ayrıca BV’de diğer divanlarda olmayan *Jî* harfiyle başlayan 1 adet gazeli bulunmaktadır. Şair, bu dört gazelinde en fazla *Yî* harfiyle başlayan gazeller yazılmıştır.

Fuzûlî’nin Türkçe Divânı’ndaki gazellerin böyle bir sıralanışı yoktur.

Vezinler

Divandaki gazellerin vezin kalıpları incelendiğinde *GS’de 24 adet, NŞ’de 30 adet; BV’de 27 adet; FK’de 30 adet; FD’de 15* vezin kalıbı kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu vezinlerde en çok kullanılan vezin “*Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün*” vezni olmuştur. Gazellerdeki en az kullanılan vezinler aşağıda tablo halinde belirtilmiştir.

Tablo 6: Gazelerde En Az Kullanılan Vezinlerin Karşılaştırılması

Vezinler	GS	NŞ	BV	FK	HM	FD
Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün	-	1	1	-	2	
Fâ’îlâtün Fâ’îlün Müfte’îlün Fâ’îlün	-	-	-	1	1	
Fâ’îlâtün Mefâ’îlün Fâ’îlün	1	-	-	-	1	1
Fâ’îlâtün Mefâ’îlün Fe’îlün	1	-	-	1	2	
Fâ’îlâtün Mefâ’îlün Fe’ülün	-	-	1	-	1	
Fe’îlâtün Mefâ’îlün Fe’îlün	1	-	-	1	2	
Fâ’îlün Fâ’îlün Fâ’îlün Fâ’îlün	-	1	1	-	2	
Fe’îlâtü Fâ’îlâtün Fe’îlâtü Fâ’îlâtün	-	-	-	-	-	1
Fe’ülün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün	-	-	-	1	1	

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün	-	-	-	-	-	1
Fe'ülünMefâ'ilün Fe'ülün-Mefâ'ilün	-	1	1	1	3	
Mefâ'ilünMefâ'ilün Mefâ'ilün	-	-	1	-	1	
Mefâ'ilünMefâ'ilün Fâ'ilâtün Fe'ülün	-	1	1	-	2	
Mefâ'ilün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	-	-	-	1	1	
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün	1	-	1	-	2	
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Fe'ülün	-	-	-	1	1	
Mefâ'ilünFe'ülün Mefâ'ilün-Fe'ülün	-	1	-	-	1	
Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün	-	-	-	1	1	
Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ilün	-	1	-	-	1	
Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Fe'ilün Mefâ'ilün						1
Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün	-	-	-	1	1	
Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilün	-	-	-	1	1	
Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Mefâ'ilün	-	-	1	-	1	
Müfte'ilâtün Müfte'ilün	1	-	-	-	1	
Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fâ'	-	-	-	1	1	1
Müfte'ilünFâ'ilün Müfte'ilün-Fâ'ilün	-	-	-	1	1	1
Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün	-	-	1	1	2	
Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	-	-	1	-	1	
Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	-	-	1	1	2	1

Mütefâ’ilün Fe’ülün Mütefâ’ilün Fe’ülün	1	-	-	-	1	
Mütefâ’ilün Mütefâ’ilün Mütefâ’ilün Mütefâ’ilün	-	1	-	-	1	1
Toplam	7	8	11	15	40	8

Sonuç olarak divanların şekil yönünden incelenmeleri ile elde edilen bilgiler tablolarla da mukayese edilerek hangi divan ya da divanların daha zengin muhtevaya sahip oldukları ayrıntılı olarak izah edilmiştir.

Kısaltmalar

Bibliyografik Bilgiler	Türkçe
Bedâyi’ul’l-Vasat	BV
Fuzûlî Divanı	FD
Fevâyidül Kiber	FK
Ġarâ’ibü’s - Şıgar	GS
Ġazâ’yinü’l-Ma’ânî	HM
Nevâdirü’s - Şebab	NŞ
Sayfa/ sayfalar	s.

Kaynakça

- Akyüz, Kenan, Süheyl Beken, Sedit Yüksel ve Müjgan Cunbur. *Fuzûlî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Çakıroğlu, Tuba Onat. “Ali Şir Nevâyî’nin Sâkî-nâme’sinde Tasavvufun İzleri.” *Türkbilig*, no: 42 (2021): 273-282.
- Eckmann, János. *Çağatayca El Kitabı*. Çev. Günay Karaağaç. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1988.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Fuzûlî Divânı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1948.
- Karaörs, M. Metin. *Ali Şir Nevayî, Nevâdirü’s Şebab*. Ankara: TDK Yayınları, 2016.
- Kaya, Önal. *‘Ali Şir Nevayî Fevâyidü’l- Kiber*. Ankara: TDK Yayınları, 1996.
- Kılınç, Abdülhakim. *Fuzûlî Divânı: İnceleme-Tenkitledi Metin*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Kut, Günay. *‘Ali Şir Nevayî Ġarâ’ibü’s -Şıgar İnceleme- Karşılaştırmalı Metin*. Ankara: TDK Yayınları, 2003.
- Levend, Agah Sırrı. *‘Ali Şir Nevaî I. Cilt: Hayatı, Sanatı ve Kişiliği*. Ankara: TDK Yayınları, 1965.
- Tarlan, Ali Nihat. *Fuzûlî Divânı*. İstanbul: Üçler Basımevi, 1950.
- Türkay, Kaya. *‘Ali Şir Nevayî Bedâyi’u’l- Vasat Üçüncü Divân*. Ankara: TDK Yayınları, 2002.

Extended Abstract

The Introduction of ‘Ali Şir Nevâyî’s *Ḥazâ’yinü’l-Ma’âni* in Terms of External Structure

This purpose, XV. the aim is to examine the external contents of the divans in his “*Ḥazâ’yinü’l- Ma’âni*” named “Anlam Cevherleri” written by Ali Şir Nevâyî, one of the important poets of the 19th century Chagatai period, comparatively and to evaluate these these divans from the perspective of richness. In the study, these divans were also compared with Fuzûlî’s Turkish Divan.

In this context, the main research topics of the study are:

Do the divans differ from each other in terms of shape?

What similar features do these divans, which have different contents, have?

When divans are compared to each other in terms of form, which divan/s have richer content? Why?

In this study, Nevâyî’s divans named Nevâyî, *Ġarâ’ibûş-Şıġar*, *Nevâdirü’ş-Şebâb*, *Bedâyi’ül-Vasa’*, *Fevâ’idü’l-Kiber*, published by TDK, were the source of the research and divans were discussed in two parts. In the second part, each divan was examined one by one in terms of external structure, under the title of the contents of the divans. In the first part, divans were introduced. In the second part, under the title of the contents of the divans, each divan was examined one by one in terms of external structure. In the third chapter, Fuzûlî’s Turkish divan was examined in terms of form.

As a result of the research, the following information was obtained about the verse forms of the divans, the number of couplets, the distribution of the ghazals according to letters, the compositions and prosody used in the ghazals: Ali Şir Nevâyî, adhered to the classical divan tradition and benefited from the riches of this tradition in his poems, which he compiled under the name “*Ḥazâ’yinü’l- Ma’âni*” and wrote during the periods of his life divided into childhood, youth, middle age and old age.

Gazels were mostly used as the verse form in divans; at least the forms of composition, mesneviyye, kaside and perfect verse are included.

Among the divans, the most ghazals belong to *Bedâyi’ül-Vasa’* with 680 couplets and the least ghazals belong to *Nevâdirü’ş-Şebâb*. Moreover, only in the *terkib-i bend Nevâdirü’ş-Şebâb*; mesneviyye in *Ġarâ’ibûş-Şıġar*; in rubai *Ġarâ’ibûş-Şıġar*; muamma in *Nevâdirü’ş-Şebâb*; kaside in *Bedâyi’ül-Vasa’*; in *lugaz Bedâyi’ül-Vasa’*; müsemmen are the verse forms used in *Fevâ’idü’l-Kiber*.

The most important difference between Nevâyî’s Turkish divans and Fuzûlî’s Turkish divans, which are opposite products, begins with a preface to Fuzûlî’s Divan. In addition, it is seen that Fuzûlî’s Divan is less voluminous than Nevâyî’s ghazals in the geography of ghazals, and that verse information such as *müstezat*, *terkib-i bend*, *mesnevi*, *muamma*, *lugaz*, *müsemmen*, *sakiname*, *cevahir-i müfrede*, *tuyuġ* are included in Fuzûlî’s Divan. However, *tahmis* and *murabba* verse forms are not found in Nevâyî’s Turkish divans.

Among the verse compositions, ghazals consist of the largest number of verses. The total amount used in HM is 46090 pieces. The total number of verses in Fuzûlî's Divan is 7965. This shows how rich a language treasure Nevâyî's Turkish divans have.

When the divans are examined in terms of the number of verses, the highest number of verses are ghazals with 40870. This shows what a rich linguistic treasure Ali Şir Nevâyî's Turkish divans have.

When the number of couplets in the divans compared. It was determined that she mostly preferred 7 ghazals.

The compositions used in the ghazals in the divans were compared and these compositions were examined under the titles of ghazals without a compound, with one compound, with two or more phrases, and with one and two phrases. As a result of the analysis, the ghazal with the highest number of uncomposed ghazals is *Ġarâ'ibüŝ-Şıĝar*, with a rate of % 16.74; it has been determined that the highest number of ghazals with two or more compositions is in *Bedâyi'ül-Vasaŧ* with a rate of % 80.55. As a result, according to the characteristics of divans, the ghazal with the highest amount of uncomposed ghazal is *Ġarâ'ibüŝ-Şıĝar* with % 8.87; the ghazal that used the most compositions was determined to be *Bedâyi'ül-Vasaŧ* with a rate of % 80.55. In Fuzûlî's Turkish Divan, this rate is 0.003%.

294 ghazals in Fuzûlî's Turkish Divan were examined in terms of their compositions. No ghazal without composition has been found. 294 ghazals in Fuzûlî's Turkish Divan were examined in terms of their compositions, and only 1 of them was found to have one composition. 294 ghazals in Fuzûlî's Turkish Divan were examined in terms of their compositions and it has been determined that 99.65% of the ghazals are written with two or more compositions.

When the order of the ghazals in the divans according to letters is compared, in *Ġarâ'ibü'ŝ Şıĝar* the highest number of ghazals (83) are ghazals with the letter Ye; The fewest ghazals are ghazals with the letters *Pe* and *Lâmelif* (2 pieces); in *Nevâdirü'ŝ-Şebâb*, the ghazals with the letter *Yî* have the highest number of ghazals (75); the least ghazals are the letters *Lâmelif* and *Pî* harfleri (1 ghazal); in *Bedâyi'u'l- Vasaŧ*, the ghazal with the letter *Yî* has the highest number of ghazals (76); the least ghazal is the letter *Jî* (1 ghazal); in *Fevâyidül Kiber*, the letter *Yî* is the ghazal with the highest number of ghazals (75). The least ghazal is composed of the letter *Lâmelif* (1 ghazal). Additionally, there is one ghazal in *Bedâyi'u'l- Vasaŧ* that starts with the letter *Jî*, which is not found in other divans. The ghazals in Fuzûlî's Turkish Divan do not have such an order.

When the prosody patterns of the ghazals in the divan are examined, there are 24 in *Ġarâ'ibü'ŝ -Şıĝar* and 30 in *Nevâdirü'ŝ-Şebâb*; it was determined that 27 prosody patterns were used in *Bedâyi'u'l- Vasaŧ*, 30 prosody patterns were used in *Fevâyidül Kiber* and 15 prosody patterns were used in Fuzûlî's Turkish Divan. The most commonly used prosody patterns in these prosody is the "*Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*" prosody.

The least used prosodies in ghazals are:

Among the 676 ghazals in *Ġarā'ibü's -Şıġar*, the least prosody used is "Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'lün, Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün, Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün, Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün, Mütefâ'ilün Fe'ülün Mütefâ'ilün Fe'ülün, Müfte'ilâtün Müfte'ilün, Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün" and they were used in only one ghazal.

The least used prosody among the 651 ghazals in *Nevâdirü's-Şebâb* are "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün, Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün, Mefâ'ilün Fe'ülün Mefâ'ilün Fe'ülü, Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ilün, Mef'ülü Fâ'ilâtün Fe'ülün, Fe'ülün Mefâ'ilün Fe'ülün Mefâ'ilün, Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün and they were used in only 1 ghazal.

Among the 653 ghazals in *Bedâyi'u'l- Vasa'at*, the least used prosody are: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, Fâ'ilâtün, Mefâ'ilün Fe'ülün, Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün, Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün, Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'ilâtün Fe'ülün, Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün, Fe'ülün Mefâ'ilün Fe'ülün Mefâ'ilün, Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Mefâ'ilün, Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün and they were used in only one ghazal.

680 ghazals in *Fevâ'idül Kiber* were examined in terms of prosody and the least used prosodies are: Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün, Fâ'ilâtün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün, Mefâ'ilün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, Mefâ'ilün Fe'ilâtün Fe'ülün, Fe'ülün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, Fe'ülün Mefâ'ilün Fe'ülün Mefâ'ilün, Mef'ülü Mefâ'ilün Mefâ'ilün, Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün, Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün, Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fâ', Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün and they were used in only one ghazal.

294 ghazals in *Fuzûlî's Turkish Divan* were examined in terms of prosody and the least used prosodies are: "Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'lün, Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün, Fe'ilâtü Fâ'ilâtün Fe'ilâtü Fâ'ilâtün, Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün, Müfte'ilün The meter is "Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fa', Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün" and is used only in 1 ghazal.

In line with the above results, the questions determining the purpose of the study were answered and the divans were compared with each other in terms of shape, and thus which divan or divans had richer content was determined and the reasons why.